

КЕЙНС ЗА БИЗНЕС ЦИКЪЛА
Александър Александров

KEYNES ON BUSINESS CYCLE
Aleksandar Aleksandrov²

Received: 22.03.2018, Accepted: 20.04.2018

Abstract

The paper aims to present John Maynard Keynes's business cycle theory. The goal is to examine his views, which are the basis of the modern economy. Better knowledge of the Keynes theory will contribute to a more adequate interpretation of the business cycle phenomenon, to better management and to improving the effectiveness of macroeconomic policies.

Key words: Business Cycle, Bulgaria, Keynes

JEL: E32, B310, B220

1. Увод

Всички икономически теории, създадени преди Великата депресия, биват пренебрегнати или забравени по две основни причини. Първо, нито една от теориите не успява да предвиди появата на депресията, и второ, нито една от тях не дава ясни и работещи предписания как тя да бъде преодоляна. Появата на Кейнс и „Общата теория“ е важно, тъй като предложеното от Кейнс решение за използване на паричната и фискалната политика на държавата за стимулиране на съвкупното търсене се превръща в главна икономическа политика на страните, засегнати от депресията.

2. Теорията на Кейнс за бизнес цикъла

За разлика от съществуващите преди него теории, които концентрират своите анализи на ниво индивиди и фирми, Кейнс обръща внимание на агрегирани за цялата икономика величини (Дж. М. Кейнс, 1993).

² PhD Student Aleksandar Aleksandrov, Faculty of Economics, SWU “Neofit Rilski, Blagoevgrad, Bulgaria, alaleksandrov@swu.bg

Кейнс твърди, че освен доброволна и фрикционна безработица, съществува и принудителна такава, т.е. налице са повече хора от необходимите, които искат да работят при определени условия. Съвкупното производство е по-малко от това, което би могло да се постигне при наличие на пълна заетост. Кейнс изтъква две основни причини за несъгласието си с класическата школа. Първо, според него по-важни са номиналните, а не реалните заплати и техните относителни стойности, а не абсолютни. Второ, налице е парична илюзия, тъй като работещите, въпреки нарастването на ценовото равнище и намаляването на реалната стойност на заплатите им, не се отказват от заетостта си. Номиналните заплати не притежават необходимата гъвкавост, за да могат реалните да спаднат и да балансират пазара на труда.

Разминаванията между търсенето и предлагането на труд на трудовия пазар стават устойчиви и водят до неравновесие в икономиката. Реалната заплата не може да повлияе върху функцията на търсенето на труд, защото не реалната заплата, а производството определя заетостта. Затова е невъзможно бързото преодоляване на несъответствието и връщането към пълна заетост. Не е в сила класическата дихотомия, тъй като нарастването на номиналните заплати води до спад на реалните. Това противоречи на постулатите на класическата дихотомия, според която номиналните и реалните величини се развиват напълно самостоятелно.

Кейнс въвежда понятието ефективно търсене, което се състои от разходи за потребление и разходи за инвестиции: „Величината...в точката от функцията на съвкупното търсене, където тя се пресича с функцията на съвкупното предлагане, ще наречем ефективно търсене”(Дж. М. Кейнс, 1993, с.37). Той твърди, че в краткосрочен план в условията на затворена икономика може да се стигне до равновесно положение на икономиката, без да е налице пълна заетост. Това става, когато равенството с потенциалното производство не може да бъде достигнато с наличното ефективно търсене. Кейнс допълва, че е невъзможна ситуация, в която ефективното търсене да отговаря за заетост по-висока от пълната, т.е. безработицата не може да падне под нивото на фрикционната безработица.

Кейнс приема капитала за фиксирана величина, като анализира влиянието му само косвено. Той разглежда икономиката предимно в краткосрочен план, тъй като „...дългосрочната перспектива е подвеждаща по отношение на настоящето. В дългосрочен план всички сме мъртви. Икономистите си поставят твърде лесна и твърде безполезна задача, ако по време на сезона на бурите могат само да ни кажат, че когато бурята отдавна е отминала, океанът отново е спокоен”(J. M. Keynes, 1924[1923], p.80). От гледна точка на капитала Кейнс определя, че в основата са очакванията на производителите. В краткосрочен план техните очаквания са концентрирани върху цените на продукцията, а в дългосрочен – върху

възвръщаемостта на капитала. Краткосрочните очаквания са тези, които влияят върху заетостта, а промените в нея водят до промени в дългосрочното равновесие. Промените в заетостта се свързват с цикличността на икономиката и отнемат продължителен период от време, а връщането на икономиката към равновесното ѝ състояние отнема години.

Дългосрочното равновесие се влияе пряко от промените в ефективното търсене. Тъй като то е съставено от разходи за потребление и разходи за инвестиции, при нарастване на съвкупния доход следва да нарастне и съвкупното потребление, но с по-малък темп. Съвкупният доход е в пряка зависимост с равнището на заетост, а склонността към потребление определя измененията на потреблението. Колкото по-висока е склонността към потребление, толкова по-ниска е склонността към спестяване и обратно. Тъй като пределната склонност към потребление е положително число, но със стойност, по-малка от единица, при всяко нарастване на дохода делът на спестяванията ще нараства спрямо дела на потреблението и обратното, макар че в обратния случай може да се стигне до момент, в който спестяванията да се окажат с отрицателна стойност, като в тези случаи се намесва държавата и чрез социални трансфери покрива образувалата се разлика между потребление и доходи. За да се постигне и да се поддържа ниво на пълна заетост в икономиката, най-важният фактор според Кейнс е стойността на средната склонност към потребление - колкото по-висока е тя, толкова по-висок е стимулът за осъществяване на инвестиции и обратно:

„Потреблението...е единственият завършек и цел на всяка икономическа система”(Дж. М. Кейнс, 1993, с.122).

„...всяко отслабване на склонността към потребление, разглеждана като постоянен навик, трябва да съкращава не само потребителското търсене, но и търсенето на капитал”(Пак там, с.125).

Тъй като измененията в дохода представляват изменения в инвестициите и потреблението, т.е. изменения в двете му съставни части, Кейнс въвежда т.нар. мултипликатор на инвестициите. Нарастването на инвестициите с единица води до нарастване на дохода с повече от единица. При спад на инвестициите с единица, доходът спада с повече от единица. Въздействието на инвестициите върху дохода зависи от пределната склонност към потребление. Колкото по-голяма е тя, толкова по-голямо е влиянието на инвестициите. Нарастване на инвестициите може да има само при нарастване на спестяванията.

„Нарастване на инвестициите, изразено в единици работна заплата, може да стане само ако обществото е готово да увеличи своите спестявания, също изразени в единици работна заплата...обществото няма да направи това, освен ако неговият съвкупен доход, изразен в единици работна заплата, нараства”(Дж. М. Кейнс, 1993, с.138).

„Мултипликаторът ни показва с колко трябва да нарасне заетостта, за да се предизвика увеличение на реалния доход, достатъчно да накара обществото да направи необходимите допълнителни спестявания...”(Пак там, с.138).

След достигането на пълна заетост, всеки опит да бъде увеличено производството над потенциалното му равнище, води до истинска инфлация. Всяко нарастване на равнището на цените преди това не се отчита като инфлация, а като опит да се избегне дефлацията.

„Принципно такова нарастване на цените се очаква да бъде толкова по-слабо, колкото по-еластична е кривата на съвкупното предлагане. Съвършената нееластичност на същата крива при равнището на пълна заетост обуславя бързо ценово покачване при абсолютна невъзможност да се увеличи по-нататък производството посредством стимулиране на търсенето”(К. Ганев, 2015, с.173).

Когато производството е близо до потенциалното си равнище, мултипликаторът на инвестициите става все по-малък, което означава, че провежданата макроикономическа политика става все по-неефективна.

Кейнс въвежда термина „пределна ефективност на капитала” - специфичен вид лихвен процент, който предизвиква колебания в търсенето. Той се определя от разликата между очакваната възвращаемост на капитала за периода му на експлоатация и стойността му за възстановяване, която представлява цената за производството му, когато стане равна на нула. Пределната ефективност на капитала е очаквана (ненаблюдаема) величина подобно на очакваната възвръщаемост. Когато пределната ефективност на капитала е по-висока от пазарния лихвен процент, е налице директен стимул за инвестиране и обратното.

Според Кейнс на инвестициите влияят три вида риск (Дж. М. Кейнс, 1993, с.166-167). Първият вид риск се поражда от съмненията на инвеститора дали инвестицията ще донесе очаквания доход. Вторият вид риск е т.нар. кредитен риск и се поражда от съществуващата вероятност кредитните задължения на заемополучателя да не бъдат погасени. Третият вид риск е рискът от неблагоприятна промяна в стойността на паричната единица. Обикновено третият вид риск бива включен в цената на активите. Наличието на трите вида рискове води до допълнителни усложнения при вземането на инвестиционни решения, тъй като предприемачите трябва да се съобразят не само с пазарния лихвен процент и пределната ефективност на капитала, но и с добавката за кредитен риск и вероятността за неуспех на инвестицията и свързаните с нея загуби.

Когато инвеститорите правят своите планове за бъдещето, те вземат в предвид настоящото положение на пазара, обема на търсенето, равнището на цените и др., като по този начин създават предположението, че в бъдеще ще се повтори настоящата ситуация. Прогнозите за бъдещото състояние на пазара, за

размера на капитала, за съвкупното търсене и др. правят очакванията на инвеститорите несигурни:

„Състоянието на дългосрочните очаквания, на които се базират нашите решения...зависи също от увереността, с която правим това предвиждане – от това, колко високо оценяваме вероятността нашето най-добро предвиждане да се окаже изцяло погрешно”(Дж. М. Кейнс, 1993, с.170-171).

Причината за несигурността е, че инвеститорите не разполагат с пълна информация. Несигурността е факторът, който влияе върху увереността им относно прогнозирането на бъдещото състояние на пазара. Инвестиционният процес се превръща в хазартна дейност, която се обуславя от наличието на фондови борси. Там свободно могат да търгуват дори хора, които нямат никакви икономически познания. Подобен род инвеститори работят с възможния минимум информация и всяка новина, която научават, се оказва мощен фактор за вземане на нови решения и предприемане на нови действия. Това води до очакване на необосновано висока доходност и прекален оптимизъм за бъдещето. Този психологически ефект е важен фактор, който не само усилва, но се явява и причинител на несигурността и липсата на увереност в дългосрочен период.

Фактор, утежняващ несигурността, се явява и доверието на банките към кредитолучателите. При спад на доверието се ускорява процесът на свиване на икономиката и на спад на инвестициите, докато повишаването му води до увеличаване на икономическата активност и настъпване на оживление в инвестиционния процес. Въпреки че разполагат с по-голям обем информация, не може да се счита, че поведението на банките е по-рационално от това на индивидуалните инвеститори

В теорията на Кейнс лихвеният процент не е достатъчно условие за постигане на равновесие между спестяванията и инвестициите. Според Кейнс спестяванията се определят от лихвеният процент, а инвестициите - от пределната ефективност на капитала, от което следва, че за да има равновесие, трябва да има равенство между лихвения процент и пределната ефективност на капитала. Кейнс създава отделна лихвена теория, при която водещ фактор е предпочитанието към ликвидност, т.е. тази част от спестяванията, която хората държат в наличност. Лихвеният процент е компенсация за отказа от ликвидност, а не възнаграждение за отказа от текущо потребление.

За да установи равновесния лихвен процент, Кейнс използва не само търсенето (предпочитанието към ликвидност), но и предлагането на пари (количеството пари в обръщение):

$$M = L(r) \quad (1)$$

където:

М е паричното предлагане, а $L(r)$ - предпочитанието към ликвидност. L е функцията на реалния лихвен процент r , защото търсенето на пари е голямо при нисък лихвен процент и обратното. Предлагането на пари се определя едностранно от ЦБ, затова то не зависи от лихвения процент.

Освен транзакционния мотив, Кейнс добавя още два мотива, чрез които определя предпочитанието към ликвидност:

- Спекулативен мотив – произтича от възможността да се получи доходност от покупката на ценни книжа, вследствие на разполагане с добра информация;

- Предпазен мотив – произтича от вероятността в бъдещ период да е налице необходимост от ликвидни средства.

„Посочените два мотива са отново пряко следствие от наличието на несигурност по отношение на бъдещето и прогнозите за него. Така освен пределната ефективност на капитала, и пазарният лихвен процент се оказва величина, определена от обективната невъзможност да се предвиди бъдещето” (К. Ганев, 2015, с.179).

Кейнс твърди, че не съществува една - единствена стойност на естествения лихвен процент. Според него са налице множество от краткосрочни равновесия при заетост, по-ниска от пълната, т.е. съществуват множество естествени лихвени проценти. Поради объркването, което настъпва вследствие на това твърдение, Кейнс въвежда понятието „неутрален лихвен процент”, който „...преобладава при равновесие, когато производството и заетостта са такива, че еластичността на заетостта като цяло е нула” (Дж. М. Кейнс, 1993, с.280).

При нарастване на предпочитанието към ликвидност (търсенето на пари), ако количеството пари в обръщение остане непроменено, се стига до нарастване на лихвения процент, а оттам следва намаляване на стимула за инвестиране при положение, че пределната ефективност на капитала остане непроменена. Ако разликата между пределната ефективност на капитала и лихвения процент е положителна, ще се стигне, следвайки принципа на мултипликатора, до намаляване на темпа на нарастване на производството, а ако разликата е отрицателна – ще е налице спад на производството и увеличаване на безработицата. За справяне с подобен проблем Кейнс препоръчва да се използват инструментите на централната банка за увеличаване на паричното предлагане, което би довело до спад на лихвения процент и връщането му до неутралното ниво и спад на безработицата до фрикционното и равнище.

Грешки на икономическите политики, следващи предписанията на Кейнс, се явяват опитите за увеличаване на производството отвъд потенциала му. В момента, в който бъде достигната пълната заетост, лихвеният процент спада под неутралното (естественото) си равнище, производството спира да нараства, мултипликаторът приема много малки стойности, а инфлацията значително се ускорява. Подобен

процес на „прегриване“ на икономиката е възможен и по линия на пределната склонност към потребление и пределната ефективност на капитала. Тогава би се стигнало съответно до икономически бум, генериран или от потреблението, или от инвестициите.

Кейнс определя пределната ефективност на капитала като основен фактор, пораждащ цикличните колебания. Той твърди, че по време на експанзия оптимистичните очаквания на инвеститорите тласкат пределната ефективност на капитала нагоре. Вследствие на внезапна загуба на доверие, която не може да бъде точно определена, настъпва криза, която води до срив в стойностите именно на този фактор. Останалите два психологични фактора – предпочитанието към ликвидност и пределната склонност към потребление – представляват просто допълнително усложняващи положението обстоятелства, вследствие съответно на нарастване на лихвения процент и спад на потреблението.

Последващото възстановяване, за разлика от внезапния характер на кризите, настъпва бавно и постепенно. Инвестиционните стимули се връщат, когато пределната ефективност на капитала се изравни с лихвения процент. В следствие на приликите си с вътрешната норма на възвращаемост пределната ефективност на капитала може да приема и отрицателни стойности при определени равнища на лихвения процент. Може да се направи извод, че паричната политика не разполага с необходимите инструменти, за да ускори възстановителния процес, поради невъзможността лихвеният процент да бъде намален под границата от нула. Логично е по време на бум да се увеличават лихвените проценти, за да се избегнат свръхинвестициите. Според Кейнс обаче по време на бум лихвеният процент трябва да се намалява, за да се стимулира пределната склонност към потребление, защото според него всяка инвестиция е оправдана, ако тя може да се изплати в рамките на своето приложение:

„Необходимият лек за търговския цикъл трябва да се търси не в премахване на бумовете и оттук в поддържане на постоянна полудепресия, а в премахването на депресиите и оттук в поддържане на постоянен квазибум“ (Дж. М. Кейнс, 1993, с.367-368).

Кейнс дава още две препоръки. Според първата от тях трябва да се извършва преразпределение на доходите и осъществяване на трансфери с цел намаляване на склонността към спестяване на хората с високи доходи и стимулиране на склонността към потребление на хората с ниски доходи. Според втората препоръка държавата трябва да се намесва при недостатъчност на частните инвестиции и да ги допълва, чрез генериране на дефицити или емитиране на дълг.

3. Заключение

Учението на Кейнс се появява в критичен за световната икономика момент - Великата депресия е довела до фалита на множество банки и компании и е оставила на ръба на оцеляването милиони хора, а Втората световна война чака на прага.

Макар и остаряла и ненапълно приложима към съвременните стандарти теорията на Дж. М. Кейнс продължава да доминира в икономическата наука чрез неговите последователи, които са доразвили учението му и са запълнили пропуските му.

Появилите се течения неокейнсианство, посткейнсианство и новокейнсианство значително подобряват разбирането за бизнес цикъла и подпомагат неговото прогнозиране. Въпреки това продължава да е налице належаща необходимост от нови, по-добри модели за прогнозиране, които да допринесат за по-качествено управление на бизнес циклите и за повишаване на ефективността на макроикономическите политики. Доброто познаване на Кейнс и неговото учение са стъпка напред към създаването на подобни модели, а дотогава теорията на Кейнс и неговите последователи остава най-добрата алтернатива за прогнозиране и управление на феномена, наречен бизнес цикъл.

ЛИТЕРАТУРА

Keynes, J. M. (1924[1923]). A Tract on Money Reform. Macmillan and Co.

Ганев, К. (2015). Бизнес цикли: Теории и модели. Софийски университет „Св. Климент Охридски”. София.

Кейнс, Дж. М. (1993). Обща теория на заетостта, лихвата и парите, изд. „Христо Ботев”, София